

Rozszerzenie artykulacyjne

Autor: Halina Karaś

{smoothgallery image=M922.gif&title=Leksykon&caption=Rozszerzenie artykulacyjne w grupie ir. Oprac. A. Krawczyk-Wieczorek na podstawie: Dejna 38, Kucała 18.} Rozszerzenie artykulacyjne, czyli wymowa samogłosek wysokich i, y, u przy niższej niż zwykle pozycji języka, powoduje powstanie dźwięków pośrednich między i, y oraz e, a także między u i o lub odpowiednich samogłosek średnich, tj. e, o. Proces ten zachodzi w gwarach przed spółgłoskami półotwartymi ustnymi r, l, ł i nosowymi m, n, m’, ń, a polega na upodobnieniu artykulacji samogłoski do następującej po niej spółgłoski. Rozszerzeniu artykulacyjnemu szczególnie często ulegają samogłoski i, y, przy których wymowie język może się obniżyć aż do poziomu samogłoski e: stąd formy typu beł, tele (powszechne w Polsce centralnej od okolic Miechowa po Opatów, Łowicz, Kutno, Koło, Radomsko), gościeniec, jenteres, mówiemy (iN → eN to właściwość głównie mazowiecko-małopolska), miert, sieranka = mirt, firanka.

{smoothgallery image=M923.jpg&title=Leksykon&caption=Zmiany barwy samogłosek przed spółgłoskami półotwartymi l, ł. Opracowała I. Stapor na podstawie: Dejna 40.} Zjawisko rozszerzenia artykulacji powodowane sąsiedztwem półotwartych żywe było już w okresie staropolskim. Zachowało się do dziś w języku ogp. w grupie ir, yr (z psł. *ir, *yr, *W’) → er: sirota → sierota, szyroki → szeroki, śmirć → śmierć. Nie utrzymały się natomiast rozszerzenia i, y przed spółgłoskami nosowymi: dobrei, mówiemy, i płynnymi: sieła = siła, miely = miły, przenikające do języka ogólnego w XVI-XVIII wieku. Wpływ półotwartych powoduje też w gwarach (również w polszczyźnie historycznej) rozszerzenie artykulacji u, zwłaszcza przed spółgłoskami nosowymi (czyli w grupie uN), do ou lub o: fount//font, gront (najczęstsze w Małopolsce), mondur, rzadziej w pozycji przed r: chmoura, figoura. Zmiana ma jednak charakter niesystemowy, gdyż pojawia się jedynie w określonych wyrazach, takich jak: bunt, grunt, funt, gatunek, trunek, gumka, rachunek, frasunek, szacunek, trumna, numer, piołun, warunek. Większe nasilenie tego zjawiska cechuje głównie Małopolskę (bez wschodniej jej części), zachodni pas Wielkopolski i częściowo Mazowsze. Zob. Samogłoski przed spółgłoskami półotwartymi.